

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΠΑΛΙΟΤΕΡΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

1. εξακανθένος, -η, -ο

Στο 'Θρήνο της Θεοτόκου' του Ιωάννη Πλουσιαδηνού, τον οποίο είχε εκδώσει το 1965 ο Μ. Ι. Μανούσακας από τον ελληνικό κώδικα αριθμ. 214 της Ρουμανικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου (φφ 233^ε-235^ε)¹, η Παναγία σε μια αποστροφή της προς τους Ιουδαίους, τους οποίους θεωρεί ηθικούς αυτουργούς και δράστες του Πάθους του Χριστού (στ. 30-80), ανάμεσα στα άλλα τους κατηγορεί και ότι (στ. 66-67):

*Διατί σας εστεφάνωσε ταις νίκαις στους πολέμους,
στην κεφαλήν του εβάλετε εξακάνθινον ζόγιαν.*

Πιθανότατα, ο αναπαιστικός ρυθμός που παρέχει στην αρχή του β' ημιστίχιου του στ. 67 η λ. *εξακάνθινον*² ή ο ίδιος ο σχηματισμός της οδήγησαν τον Μ. Ι. Μανούσακα στη σκέψη, μήπως το σύνθετο αυτό επίθετο θα έπρεπε να διορθωθεί σε εμπρόθετο *εξ ακανθίων*³, με το οποίο θα αποκαθίστατο, τουλάχιστον, ο ιαμβικός ρυθμός του β' ημιστίχιου του στ. 67.

Στον ίδιο όμως αυτόγραφο 'Θρήνο' του Πλουσιαδηνού, τον οποίο εξέδωσα το 1980 από τον ελληνικό κώδικα αριθμ. IV 434 της Bibliothèque Royale Albert Ier των Βρυξελλών (φφ 199^ε-200^ε)⁴, οι παραπάνω δύο στίχοι απαντούν ως εξής:

*Διατί σας εστεφάνωσε ταις νίκαις τους πολέμους,
στην κεφαλήν του εβάλετε εξακανθένην ζόγιαν*⁵.

Ο αμάρτυρος τύπος *εξακανθένην*, τον οποίο ο Εμμ. Κριαράς δεν έχει καταχωρίσει μέχρι σήμερα στις «Προσθήκες και βελτιώσεις» του *Λεξικού της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*⁶, α) αποκαθιστά, χωρίς εξωτερική

1. Αθηνά 60 (1965) 49-59.

2. Για την αποφυγή του αναπαιστικού ρυθμού στα κρητικά κείμενα, βλ. Στυλ. Αλεξίου, *Απόκοπος*, Κρ. Χρ. 17 (1963) 197.

3. Βλ. Αθηνά, ό.π., σ. 56 (κριτ. υπόμν.).

4. Ελληνικά 32 (1980) 267-287.

5. Στ. 69-70 της έκδοσής μου.

6. Βλ. τ. Η', Θεσσαλονίκη 1982, σ. 414, και τ. Θ', Θεσσαλονίκη 1985, σ. 413.

παρέμβαση, τον ιαμβικό ρυθμό του β' ημιστίχιου του στ. 67 της έκδοσης Μανούσακα⁷, και β) ως σύνθετο παράγωγο είναι νόμιμος, όπως θα δείξω στη συνέχεια.

Η παραγωγή απλού επιθέτου *ακανθ-ένος* (θηλ. ον. *ακανθ-ένη*, αιτ. *-ένην*) από το ουσ. *άκανθ-α* και την κατάλ. *-ένος* (< *-ένης* < *-έινος* < *-ινος*) είναι και δυνατή και νόμιμη⁸. Από το επίθετο αυτό δεν ήταν δύσκολο να παραχθεί χάριν του μέτρου, αλλά κατά πλεονασμόν, το σύνθετο επίθετο *εξ-ακανθένος* (από την πρόθ. *εξ* + επίθ. *ακανθένος*) με επίδραση είτε της περικοπής «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου [...]». Στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιτίθεται ὁ τῶν Ἄγγέλων Βασιλεύς» από την Ακολουθία των ωρών της Μ. Παρασκευής⁹, είτε της ευαγγελικής φράσης «πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν»¹⁰. Στα παλιότερα έμμετρα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας έχουμε πάμπολλα παραδείγματα τέτοιου σχηματισμού συνθέτων χάριν του μέτρου· πρόχειρα αναφέρω τα εξής:

*η δε μήτηρ ημών αυτή από των Κυρμαγάστρον
το γένος εκκατάγεται των πλουσίων εκείνων¹¹.
και εξαπήρξατο λοιπόν ο καρκαντζάς και λέγει¹².
κι ο λούπος εξαπήρξατο υβρίζειν το γεράκιν¹³.
όμως εγώ του έκαμα την εξεκδίκησή μου¹⁴.*

Στην έκδοση του αυτόγραφου 'Θρήνου' είχα δείξει ότι το τμήμα του κώδικα αριθμ. 214 της Ρουμανικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, που περιέχει τις ομιλίες και το 'Θρήνο' του Πλουσιαδηνού, αποτελεί απόγραφο του κώδικα IV 434 της Bibliothéque Royale Albert Ier των Βρυξελλών, και ότι ο τ. *εξακάνθινον* του πρώτου χειρογράφου προέκυψε από αδυναμία του γραφέα του να διαβά-

7. Στ. 70 της έκδοσής μου. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο σύνολο των 192 στίχων του αυτόγραφου 'Θρήνου' έχουμε μόνο μία περίπτωση παρουσίας αναπαιστικού ρυθμού στην αρχή β' ημιστίχιου (στ. 155).

8. Βλ. Μαχ., Χρον. (Dawk.) 76¹⁸, 102⁵. Ασσζ. (Σάθ.) 494²⁰. Κιπρ. ερωτ. (Pitsill.) 90²⁴, 92¹³, 100¹⁸. Χορτ., Πανώρ. Α' 135, Β' 297. Επίσης, βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*, τ. 2, Αθήνα 1907, σ. 117-118, και Ν. Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 31983, σ. 101 (λ. *-ένιος*). Πρβ. και ΚΔ Μάρκ. 15, 17: «πλέξαντες *άκάνθινον* στέφανον».

9. Βλ. *Ιερά Σύνοψις και Τα Άγια Πάθη*, Αθήνα, «Αστήρ», χ.χ.έ., σ. 399 (: Δόξα. Και νυν. Ἦχος πλ. δ').

10. Βλ. ΚΔ Ματθ. 27, 29 και ΚΔ Ιωάν. 19,2. Η επίδραση αυτή ενισχύεται από το γεγονός της μεγάλης εξοικείωσης του Πλουσιαδηνού, ως ανώτερου κληρικού, με τα λειτουργικά κείμενα της Εκκλησίας (βλ. *Ελληνικά*, ό.π., σ. 274).

11. *Διγ. Ακρ.* (Τ) 57-58· πρβ. και στ. 54-55.

12-13. *Πουλολ.* (Krawcz.) 219 και 368.

14. *Διήγ. Αλεξ.* (Holt.) 1530.

σει σωστά τον τ. *εξακανθένην*, που παραδίδει ο αυτόγραφος κώδικας του Πλουσιαδηνού¹⁵.

Συνεπώς, πρέπει α) να διαγραφεί από το *Λεξικό* του Εμμ. Κριαρά το λ. *εξακάνθινος*, επειδή έχει μοναδικό *testimonium* το στ. 67 του 'Θρήνου' (έκδ. Μανούσακα), και β) να προστεθεί στις «Προσθήκες και βελτιώσεις» του ίδιου *Λεξικού* το λ. *εξακανθένος* με *testimonium* το στ. 70 της δικής μου έκδοσης:

2. κατσάκιν, το

Στο *Συναζάριον του τιμημένου γαδάρου*¹⁶ η αλεπού κατά την εξομολόγησή της αναφέρεται και στον τρόπο με τον οποίο κατάφερε, χάρη στην ομοιότητά της με το γάτο Παρδίτση και στην ελαττωμένη όραση της γριάς χήρας, να ξεγελάσει την τελευταία και να της κλέψει την κότα Καβάκα (στ. 161-189). Ειδικότερα, στους στ. 169-170 η αλεπού αναφέρει τα εξής:

*Εβλέπω, περιεργάζομαι, έχει κάτον η γραία,
χοντρόν κατάκιν κόκκινον, την τρήα μου ομοιάζει.*

Για τη λ. *κατάκιν* του στ. 170 ο G. Wagner σημειώνει στο κριτικό υπόμνημα: «κοτζάκιν, em Bicelas»¹⁷.

Η διόρθωση που πρότεινε ο Δ. Βικέλας και υιοθέτησε ο G. Wagner, μολονότι ανταποκρίνεται σημασιολογικά στα συμφραζόμενα των στ. 169-170, δημιουργεί έναν γλωσσικό τύπο, ο οποίος α) προϋποθέτει ένα διπλό *lapsus calami* από την πλευρά του γραφέα του χειρογράφου¹⁸, και β) λειαίνει, ως *lectio faciliior*, έναν ιδιωματικό, πιθανότατα, γλωσσικό τύπο.

Κατά την άποψή μου, η γραφή *κοτζάκην* του χειρογράφου δεν είναι τίποτε άλλο από παραφθορά της λ. *κατζάκην* > *κατσάκιν*¹⁹, η οποία σημαίνει το μικρό γάτο, το γατάκι. Μολονότι η λ. *κατσάκι(ν)* δεν μαρτυρείται σε κανένα άλλο από τα παλιότερα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας²⁰, βρίσκεται αποθησαυρισμένη στο *Λεξικό* του Alessio da Somavera' στο σχετικό λήμμα διαβάζουμε τα εξής: «*Κατζάκι, το, κατζί το. (ζώνον) Gattino. (animale)*»²¹.

15. Βλ. *Ελληνικά*, ό.π., σ. 270 (υποσημ. 5), 273 και 285-286 (σημ. στο στ. 70).

16. G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Lipsiae 1874, σ. 112-123.

17. Ό.π., σ. 117.

18. Δηλαδή ο γραφέας πρέπει να έγραψε ο αντί του α και τζ αντί του τ.

19. Για τη γραφική απόδοση του τσ ως τζ στα χειρόγραφα (αλλά και στις βενετικές εκδόσεις) των παλιότερων κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας, βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, 'Απαντα, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 357, και τ. 8, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 375· Βασίλειος Διγενής Ακρίτης (Κατά το χειρόγραφο του Εσκοριάλ) και Το άσμα του Αρμούρη. Κριτική έκδοση, [...] Στυλιανός Αλεξίου, Αθήνα, Ερμής, 1985, σ. λα'.

20. Σχετικά βλ. Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό*, ό.π., τ. Η'.

21. Βλ. Alessio da Somavera, *Tesoro della lingua greca-volgare ed italiana*, [...], Parigi

Η λ. *κατσάκι(ν)* προήλθε από τη σύνθεση της λ. *κατσί* (μσν. *κατσί* < *κατίν*, υποκορ. του *κάτα*, θηλ. του *κάτος* < λατιν. *catius*, με τροπή του τ σε τσ) + υποκορ. *κατάλ*. -άκι²².

Σύμφωνα με όσα εξέθεσα παραπάνω, πρέπει α) να γράψουμε στο στ. 170:

χοντρόν κατσάκιν κόκκινον, την τρήχα μου ομοιάζει,

β) να διαγραφεί από το *Λεξικό* του Εμμ. Κριαρά το παράθεμα των στ. 169-170 ως *testimonium* του λήμματος *κατάκι(ν)*, και γ) να προστεθεί στις «Προσθήκες και βελτιώσεις» του ίδιου *Λεξικού* το λ. *κατσάκιν*, το.

3. τσακάτι, το

Στους στ. 345-355 πάλι του *Συναξαρίου του τιμημένου γαδάρου* ο λύκος αναφέρει στην αλεπού τα επακόλουθα που υπέστη αυτός από την κλοτσιά του γαιδάρου:

*<Και τούτο> λέγω εγώ, κυρά συντέκνισσα, να ηξεύρης,
ότι, ωσάν μ' εκτύπησεν την καπανιάν εκείνην,
την δολεράν και την πικράν και την θανατηφόρον,
ευθύς ωσάν μ' εκτύπησεν μέσα εις το τζακίτι,
εφάνη με ο ουρανός εχάλασεν επάνω
και ήστραψεν και βρόντησεν και χάλασεν ο κόσμος·
τα μάτιά μου ήστραψαν ωσάν τες τζιμπυλίδες,
ο μυελός μου ετρόμαζεν και το κορμί μου όλον,
και εγενόμην τρομικός εκ τον πολύν τον φόβον.
Και βλέπεις με, συντέκνισσα, με τό 'να μάτιν είμαι,
με τό 'να μάτι σε θωρώ, με τ' άλλο δεν σε βλέπω²³.*

Για τη λ. *τζακίτι* του στ. 348 ο G. Wagner σημειώνει στο κριτικό υπόμνημα: «*potest esse τζακούτι vel τζανούτι: quid sit nescio*»²⁴.

1709, σ. 176'. Σχετικό λήμμα απουσιάζει από τα υπόλοιπα *Λεξικά*, καθώς και από το *Λεξικογραφικό Αρχείο* της Ακαδημίας Αθηνών.

22. Βλ. Ν. Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό*, ό.π., σ. 156 (λ. *κατσί* το) και σ. 10 (λ. -άκι). Πρβ. και την παραγωγή του υποκορ. *κατσούλι, το* (= γατάκι) στα: Γ. Ε. Παγκάλου, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, τ. 2, Αθήνα 1960, σ. 443 (λ. *κατσούλι, το*). Μ. Τριανταφυλλίδη, *Άπαντα*, τ. 1, σ. 358, και Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό*, ό.π., τ. Η', σ. 111 (λ. *κατσούλι, το*).

23. Στο απόσπασμα που παραθέτω, επιχείρησα περιορισμένη μόνο ορθογραφική προσαρμογή. Δεν προχώρησα σε αποκαταστάσεις ή διορθώσεις, γιατί αυτό έχει γίνει στην έκδοση του έργου που έχω ετοιμάσει και πρόκειται να την υποβάλω, ως διδακτορική διατριβή, στο Τμήμα Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

24. Βλ. G. Wagner, *Carmina*, ό.π., σ. 122.

Όμως, από την αντιβολή στο χειρόγραφο προκύπτει ότι το τζακίτι αποτελεί παρανάγνωση (εκ μέρους του Wagner) της σωστής γραφής τζακάτι που παραδίδει το χειρόγραφο.

Η λ. τσακάτι²⁵ —αμάρτυρη στην κοινή νεοελληνική και στα άλλα ιδιώματα— είναι κοινότατη στο θρακικό ιδίωμα και σημαίνει: μέτωπο²⁶. Τα σχετικά testimonia που διαθέτει το Λεξικογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών είναι πάμπολλα²⁷. Ενδεικτικά αναφέρω τα εξής:

- *Τη τσακατιού φης η θωριά
όλο διαμάνδι και φλουριά,
άχ, τα φρύδια φης βαμμένα,
γιάρε σπαθιά ξεγυμνωμένα*²⁸.
- «Του βάρ'σα στου τσακάτ' κι αρχίν'σι ν' αγκαρίζ'»²⁹.
- «Το τσακάτ' μου ένε παστρικό»³⁰.
- «Καθαρό τσακάτ' δε φοβάται»³¹.
- *Σε παντρεμένης μάγουλο, σε κοριτσιού τσακάτι
(θε να με διης εμέ το τριαντάφυλλο)*³².
- «Δεν είμ' 'γώ κλέφτρα γριά γυναίκα. Γέρασα και το τσακάτ' μου έν' ξάστερο, παιδί μ'»³³.
- «Με μαύρισες κ' εμένα το τσακάτ μου, μωρή, πάει γ' η πόληψη μ', μωρή αλεπού διαβόλ'σα...»³⁴.
- «Τη βοδιού το τσακάτ'»³⁵.

25. Για τη γραφική απόδοση στα χειρόγραφα του τσ ως τζ, βλ. εδώ, υποσημ. 19.

26. Βλ. Γ. Ε. Τσουδερού, *Η ορολογία των μερών του κεφαλιού και του λαιμού στα αρχαία, μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*, [διδ. διατριβή], Αθήνα 1969, σ. 47. Η σημασία αυτή επιβεβαιώνεται και από τα συμφραζόμενα των στ. 345-355 του Συναξ. γαδ. Πρβ. και στ. 493-502 του αντίστοιχου επεισοδίου στη *Διήγηση του γαδάφρου* (έκδ. Λευτ. Αλεξίου).

27. Ευχαριστώ και από τη θέση αυτή την κ. Ελευθ. Γιακουμάκη, συντάκτρια του *IANE* της Ακαδημίας Αθηνών, για την καλοσύνη της να θέσει στη διάθεσή μου το σχετικό υλικό. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Κυριάκο Τσαντσάνογλου, καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας Α.Π.Θ., για τις πολύτιμες συμβουλές και υποδείξεις που μου παρέσχε και στην παρούσα εργασία μου.

28. Προέλευση: Σαμακόβι Θράκης. Βλ. *Αρχείον Θρακικού Θησαυρού* 7 (1940-41) 190.

29. Προέλευση: Πιστικοχώρια Βιθυνίας. Στοιχεία δελτ. Λεξ. Αρχ. Ακαδ. Αθ.: x 1078, σ. 362.

30-31. Προέλευση: Σαράντα Εκκλησιές Θράκης. Βλ. *Αρχείον Θρακικού Θησαυρού* 4 (1937-38) 211.

32. Προέλευση: Σωζόπολις Αν. Ρωμυλίας. Βλ. *Λογογραφία* 1 (1909) 645.

33-34. Προέλευση: Σαράντα Εκκλησιές Θράκης. Βλ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, *Θρακικές ηθογραφίες*, τ. 1-2, Αθήνα 1924: τ. 1, σ. 90 και τ. 2, σ. 11.

35. Προέλευση: Σκοπός Θράκης. Βλ. *Αρχείον Θρακικού Θησαυρού* 5 (1938-39) 259. — Ακόμη, η λ. τσακάτι (= μέτωπο) μαρτυρείται και στις εξής περιοχές της Θράκης: Αμόριον,

Κατά τον Στ. Ψάλτη, η ετυμολογία της λ. *τσακάτι* είναι η εξής: *τσακάτι* < *τσακάτα* (μετάθεση) < *κατσάτα* (μεγεθυντ.;) < *κατσίν* < μσν. *κατσίων* (= θυμιατήρι), με τροπή του ψ σε τσ < μτγν. *καψίον*, υποκορ. του *κάψα*, η < λατιν. *capsa*³⁶.

Συνεπώς, σύμφωνα με το χφ. πρέπει να γράψουμε στο στ. 348 *τσακάτι*, το οποίο και σημασιολογικά (= μέτωπο) εναρμονίζεται απόλυτα με τα συμφραζόμενα των στ. 345-355.

4. *τσιμάδι*, το

Στους στ. 126-129 και πάλι του *Συναξαρίου του τιμημένου γαδάρου* ο λύκος εξομολογείται τα αμαρτήματά του, και αμέσως μετά δηλώνει μεταμέλεια για τις πράξεις του αυτές (στ. 130-135):

*Πλην ανεβαίνω εις το βουνίν οπού 'ναι το τζημάδι,
και κυλιούμαι παρευθός και εξομολογούμαι,
και γίνομαι καλόγερος, την ράχην μου μαυρίζω,
γίνομαι μεγαλόσχημος, ηγούμενον ομοιάζω·
και μεταγνώθω το κακόν το πολεμώ στον κόσμον,
άλλον ουδέν επίσταμαι αμάρτημα να ποίσω».*

Σχετικά με τη λ. *τζημάδι* του στ. 130 ο Στ. Ξανθουδίδης είχε αναρωτηθεί μήπως θα έπρεπε αυτή να διορθωθεί σε *ψημάδι* ή *καψημάδι*³⁷, ενώ ο Λ. Αλεξίου στην έκδοση της ομοιοκατάληκτης παραλλαγής του έργου, στη *Γαδάρου, λύκου κι αλουπούς διήγηση ωραία*, είχε χαρακτηρίσει τη λέξη ως ακατανόητη³⁸.

Όντως, η λ. *τσιμάδι*³⁹ —ίσως και επειδή είναι μάλλον αμάρτυρη⁴⁰— παρουσιάζει κάποιες ετυμολογικές και σημασιολογικές δυσκολίες, που όμως δεν είναι ανυπερβλητες, όπως θα δείξω στη συνέχεια.

Επιβάται, Καλαμίτσι, Καλλικράτεια, Καρωτή, Μικρό Μοναστήρι· μαρτυρείται επίσης στο Μαρμαρά Προποντίδας, στα Κουβούκλια Βιθυνίας και στη Φιλιπούπολη.

36. Βλ. *Αθηνά* 20 (1917) ΛΔ 35-38. Ακόμη, βλ. Μ. Φιλίγγας, *Γλωσσονομία και γλωσσολογία (ελληνική)*, τ. 1-3, Αθήνα, Μπάρον, 1984: τ. 1, σ. 150, 171-172, τ. 2, σ. 168· Γ. Ε. Τσουδερού, *Η ορολογία*, ό.π., σ. 47.

37. Τόσο στην περίπτωση αυτή, όσο και σε άλλες περιπτώσεις πρόκειται για ιδιόχειρες διορθώσεις-σημειώσεις του Ξανθουδίδα σε προσωπικό του αντίτυπο των *Carmina graeca*, το οποίο έχει κληροδοτήσει, μαζί με τα άλλα βιβλία της βιβλιοθήκης του, στη Βιβλιοθήκη του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου Κρήτης.

38. Βλ. *Κρ. Χρ.* 9 (1955) 109 (σημ. στο στ. 199).

39. Για τη γραφική απόδοση στα χειρόγραφα του τσ ως τζ, βλ. εδώ, υποσημ. 19.

40. Η πιθανότητα του αμάρτυρου ενισχύεται και από το γεγονός ότι το Λεξικογρ. Αρχ. της Ακαδ. Αθηνών διαθέτει ένα μόνο δελτίο για το λήμμα *τσιμάδι* (= μυαλό), με την πενιχρή ένδειξη: Πόντος (Τραπεζούς).

Η παρουσία στο στ. 130 και της λ. *βουνίν* θα μπορούσε να οδηγήσει στη διατύπωση της άποψης ότι η λ. *τσιμάδι* προήλθε από τη σύνθεση του ουσ. *τίμα*, η (< ιταλ. *cima* = κορυφή) + κατάλ. *-άδι*⁴¹. Όμως, η παραγωγή αυτή δεν δικαιώνεται σημασιολογικά από τα συμφραζόμενα των στ. 130-132, αλλά ούτε και δικαιολογεί την αιτία του μαυρίσματος της ράχης του λύκου: *Πλην ανεβαίνω εις το βουνίν, οπού 'ναι το τσιμάδι, | και κυλιούμαι παρευθύς..... | ..... την ράχην μου μαυρίζω.*

Επειδή σύμφωνα με τα συμφραζόμενα των στ. 130-132 η λ. *τσιμάδι* πρέπει να σημαίνει χώρο ή τμήμα εδάφους μαυρισμένο από κάπνα (φούμο), πιστεύω ότι η λέξη αυτή προήλθε από την ιταλ. λ. *cimineia* (= καμίνι, καπνοδόχος)⁴² κατά την εξής σειρά: *τσιμ-άδι*⁴³ < *τσιμά*⁴⁴ < *τσιμνιά*⁴⁵ < *τσιμινιά*⁴⁶ < ιταλ. *cimineia*⁴⁷ < γαλλ. *cheminée*.

Με την ετυμολογία αυτή η λ. *τσιμάδι* αποκτά το απαιτούμενο σημασιολογικό περιεχόμενο για τη σωστή κατανόηση των στ. 130-132: *άρα, τσιμάδι, το =*

41. Η λ. *τίμα*, η (= κορυφή) απαντά πάρα πολλές φορές στον *Πορτολόνο*, που περιέχεται στο σύμμικτο ελληνικό θεολογικό κώδικα της Βιέννης αριθμ. 244. Ενδεικτικά αναφέρω δύο παραδείγματα: «και απάνω εις το κάστρον στέκει ένα βουνί τσιμαρόλον, και έχει εκκλησίαν απάνω εις την τσίμαν άσπρην» (φ 177', 38η παράδα): «εις το ακρωτήρι του πονέντε στέκει ένα βουνίν τσιμαρόλον, και έχει δύο τσίμες» (φ 179', 10η παράδα). Βλ. Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*, τ. 3, (Torino 1964), σ. 141 (λ. *cima*, 2): Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης [...]*, τ. 14, Αθήνα, χ.χ.έ., σ. 7327 (λ. *τίμα*, η): Ι. Δ. Σταματάκου, *Λεξικόν της νέας ελληνικής γλώσσης [...]*, τ. 3, Αθήνα (1971), σ. 2761 (λ. *τίμα*, η): Ν. Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό*, ό.π., σ. 6 (λ. *-άδι*).

42. Βλ. Alessio da Somavera, *Tesoro della lingua italiana e greca-volgare*, [...], Parigi 1709, σ. 113^b (λ. *cimineia*): του ίδιου, *Tesoro della lingua greca-volgare ed italiana*, ό.π., σ. 431^b (λ. *φουγλάρος*, ο): Salv. Battaglia, *Grande dizionario*, ό.π., σ. 146 (λ. *ciminèa*), και τ. 6, (Torino 1970), σ. 443 (λ. *fumaiòlo*).

43. Η εξαφάνιση του ημίφωνου *i* έγινε μάλλον από επίδραση των ουδ. υποκορ. σε *-άδι*. Για ενδεχόμενη ένσταση παραπέμπω στο: Κριαρά, *Λεξικό*, ό.π., τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1975, σ. 340 (λ. *γνωριμάδι*), όπου η σύνθεση της λέξης: «από το ουσ. *γνωριμία* και την κατάλ. *-άδι*». Ωστόσο, βλ. και Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*, ό.π., τ. 2, σ. 141 (και υποσημ. 1).

44. Βλ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικόν*, ό.π., σ. 7327 (λ. *τσιμά*, η), και Ι. Δ. Σταματάκου, *Λεξικόν*, ό.π., σ. 2761 (λ. *τσιμά*, η). Πρβ. και Δ. Οικονομίδη, *Lautlehre des Pontischen*, Leipzig 1908, σ. 121 (8, III).

45. Για την εξαφάνιση του *i* ανάμεσα σε δύο σύμφωνα, βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*, ό.π., τ. 1, σ. 251 κ.ε., και Στ. Ψάλτη, *Θρακικά [...]*, Αθήνα 1905, σ. 24 κ.ε.

46. Θεωρώ πιθανότερη την προέλευση της λ. *τσιμινιά* από το ιταλικό *cimineia* και όχι απευθείας από το γαλλ. *cheminée*, όπως είχε υποστηρίξει ο Μ. Τριανταφυλλίδης (βλ. *Άπαντα*, ό.π., τ. 1, σ. 334).

47. Βλ. Salv. Battaglia, *Grande dizionario*, ό.π., τ. 3, σ. 146 (λ. *ciminèa*).

καμίνι, και κατ' επέκταση, τόπος γύρω από καμίνι, μαυρισμένος εξαιτίας της κάπνας που εκπέμπει αυτό⁴⁸.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΠΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

---

48. Πρβ. *Γαδ. δηγ.* (έκδ. Λ. Αλεξίου) 199-202.